

MARIJETA RAJKOVIĆ IVETA

MIGRANTSKA PRIČA OBITELJI LOPAC: SENJ, VIROVITICA, KANADA, HRVATSKA

Marijeta Rajković Iveta
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3,
HR 10000 Zagreb
mrajkovi@ffzg.hr

UDK: 314.8(497.5)
395(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2011-12-12

Kroz migrantsko življeno iskustvo prikazuje se heterogenost migracijskih kretanja kao karakteristika stanovništva senjskog zaleđa. Analizira se migrantska priča obitelji Lopac koja svjedoči o transkontinentalnoj emigraciji (Senj (Krivi Put) - Kanada), unutarnjoj remigraciji iz Senja (Krivi Put-Lopci) u Viroviticu - (Sv. Đurađ i Podgorje), transkontinentalnoj emigraciji (Virovitica-Toronto (Kanada)) te o povratničkoj migraciji u Hrvatsku (u Zaprešić, u tzv. Kanadsko naselje). Kroz sve navedene migracijske mobilnosti promatra se važnost *socijalnog kapitala* i propituju *teorije migrantskih mreža*.

Ključne riječi: obiteljska migracija, Senj, Virovitica, Kanada

1. Uvod

Ovaj rad dio je šireg istraživanja migracijskih mobilnosti primorskih Bunjevaca koje je provedeno za potrebe moje disertacije pod naslovom: *Primorski Bunjevci: migracije (1918. – 1939. godine), translokizam, akulturacija, identitet*.¹ Petogodišnja sustavna istraživanja pokazala su da je

¹ Istraživanje je započelo u okviru znanstvenoga projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca* (2002. – 2007.) te nastavljeno u okviru projekta *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca* (2008. – danas). Oba projekta financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH. Voditeljica oba projekta je prof. dr. sc. Milana Černelić s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Disertacija je obranjena na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju 24. svibnja 2010. godine.

stanovništvo s istraživanog prostora, primorske strane Velike Kapele i Velebita, izrazito mobilno.² U ovom radu prikazat ću studiju slučaja, odnosno obiteljsko migrantsko življeno iskustvo kroz koje je vidljivo da je heterogenost migracijskih kretanja (vanjske migracije, unutarnje, privremene, lančane, trajne, povratničke...)³ karakteristika za ovo područje, a vidljiva je i u sudbinama pojedinih obitelji. Priča obitelji Lopac svjedoči o transkontinentalnoj emigraciji (Senj (Krivi Put) - Kanada), unutarnjoj remigraciji (Senj (Krivi Put – Lopci) u Viroviticu – (Sv. Đurađ i Podgorje) i transkontinentalnoj emigraciji (Virovitica - Kanada). Pritom su sve ove migracije bile lančane migracije u kojima je kao privlačni faktor bila važna činjenica da su ondje već živjeli prethodni emigranti iz senjskog područja uz čiju pomoć se migracija puno lakše realizirala. Ovu obitelj karakterizira i *trajna privremenost*⁴ u Kanadi, budući da je povratak oduvijek bio u planu, no zbog obiteljskih okolnosti on se odužio tridesetak godina. Povratnička migracija iz Kanade još je jedan proces remigracije, i to u Zaprešić, gdje veći dio obitelji danas trajno stanuje, ali u tzv. Kanadskom naselju. Članovi obitelji ljeti borave u Lopcima (Senjska draga, Senj) i Sv. Đurađu (Virovitica) gdje imaju obiteljske kuće koje su naslijedili.

Kroz ovu migrantsku priču cilj je propitati povezanost emigranata s obitelji, stanovništvom koje nije emigriralo, samim mjestom, te međusobnu povezanost članova šire obitelji koji su imigrirali na različita područja, ili, stručnom terminologijom, propitati translokalizme, transregionalizme, transnacionalizme i transkontinentalizme. Navedeno su *procesima kojima migranti uspostavljaju i održavaju mnogobrojne društvene odnose koji povezuju njihovo društvo podrijetla i društvo naseljavanja. Ključni element transnacionalizma je mnoštvo načina kojima sudjeluju u društvu iz kojega dolaze i u društvu u koje su migrirali*⁵.

² U disertaciji su istraživane transkontinentalne migracije u SAD i Kanadu, unutarnje migracije (u Slavoniju te veće hrvatske gradove) te selidbe na ljetne *stanove*. Etnološka istraživanja najvećim se dijelom provodilo tehnikama intervjua, dakle razgovorom s lokalnim stanovništvom. Kazivači su kroz razgovor navodili raseljenu rodbinu na raznim mjestima, gradovima, državama i kontinentima. Kako sam razgovarala s tristotinjak kazivača njihove iskaze razdvajala sam na podatke koji se mogu komparirati kako bih dobila potpuniju sliku o tipovima migracija te ih analizirala određenim redoslijedom. Na taj način dobila sam objektivniju poopćenu sliku za čitavo geografsko područje koje je obuhvaćeno disertacijom, no paralelno su se gubila pojedinačna životna iskustva, odnosno cjelokupni kontekst iz kojeg je izvađen fragment kazivanja koji je kompariran. Iz toga razloga prikazala sam nekoliko studija slučaja, primjerice formiranja novoga naselja, žena transkontinentalna migrantica i sl.

³ Definicije svakog pojedinog tipa migracije usp. E. HERŠAK, 1998.

⁴ *Trajna privremenost* je sintagma tipična za hrvatske *gastarbajterske* migracije u zapadnoj Europi. Usp. J. ČAPO ŽMEGAČ, 2003.

⁵ Basch, G. Shiller, S. Blanc prema J. ČAPO ŽMEGAČ, 2003, 118.

Kroz ovo življeno migantsko iskustvo prati se važnost *socijalnog kapitala*⁶ te *teorije migrantskih mreža*⁷, i to na odlazak u neko odredište i na ostanak, na ukupnost pojedinačnih života te odluke o trenutku pojedinog preseljenja. Nadalje, cilj je propitati simboličko stvaranje i mijenjanje *granica* društvenih zajednica u novoj sredini. Imajući u vidu teorije stvaranja društvenih odnosa i društvenih sustava, koje su usko povezane s teorijama migracija, naglasak će se staviti na uloge *mreža* stvorenih srodničkim i prijateljskim vezama kroz lančane migracije.

Etnografska građa, iskazi mojih kazivača, u tekstu će biti prikazana *odozdo*⁸ s ciljem da se čitatelju što više približi rakurs samih migranata i/ili njihove obitelji ne bi li se na taj način bolje razumjelo kazivače (*antropološki subjekt*) odnosno življeno migrantsko iskustvo. Na primjeru šire obitelji Lopac provedeno je i multilokalno istraživanje (*multi-sited fieldwork*) da se prikaže cirkulacija kulturnih elemenata i njihovih značenja, objekata i identiteta kroz vrijeme i mjesto⁹. Dakle, polazište i prikaz migracijskih mobilnosti odnosi se na prostor zaleđa grada Senja, dok u posljedicama migracija naglasak nije samo na tom zemljopisnom području nego puno širem, onom koji nadilazi geografski prostor postajući socijalnim prostorom budući da se temelji na *društvenim odnosima i mrežama* nastalim na njihovim nositeljima¹⁰. I na kraju cilj ovoga rada je ukazati i na transmaterijalnu praksu pripadanja i bivanja, odnosno važnost materijalnih predmeta za osjećaj doma.¹¹

2. Obiteljska priča

Razgovor s obitelji Lopac, Brankom Lopcem i njegovom suprugom Marijom Lopac djevojačkog prezimena Brinjak, proveden je u njihovoj obiteljskoj kući u Zaprešiću u prosincu 2009. godine. Branko Lopac rođen je 1951. godine u Sv. Đurađu (Virovitica). Marija Lopac rođena je 1958. godine u Dugoj Resi (Karlovac). Obitelj ima petero djece. Najstarija kći Josipa udana je i živi u Kanadi, druga kći Ana je u Kanadi na školovanju. Treća kći Katarina studira u Zagrebu. Sin Marko ide u srednju školu, a najmlađa kći Kristina u osnovnu školu. Najstarija kći ima 26 godina, a najmlađa 9 godina. Sva djeca rođena su u Kanadi.¹²

⁶ Usp. S. CASTLES, 2003; C. BRETTEL i J. HOLLIFIELD, 2000.

⁷ Usp. D. MASSEY et al. 2003, 263-267.

⁸ Usp. E. L. GUARZINO i M. P. SMITH 1998, 3-34.

⁹ Usp. G. MARCUS, 1995, 95-117.

¹⁰ Usp. U. HANNERZ, 2003, 13-18.

¹¹ Usp. M. POVRZANOVIĆ FRYKMAN, 2010.

¹² Kao polazište za ovaj razgovor poslužio je seminarski rad studentice Klare Pavlović iz Zaprešića: *Migrantska priča povratničke obitelji iz Kanade*, koja ga je 2008. godine izradila u okviru kolegija *Teme iz antropologije migracija* na dodiplomskom studiju etnologije i kulturne

Sl. 1. Marija i Branko Lopac, u obiteljskoj kući u Zaprešiću s obiteljskim albumima fotografija, prosinac 2009. godine; snimila M. Rajković Iveta.

Prilikom najave svoga dolaska pitala sam mogu li koristiti i obiteljske fotografije. Bračni par Lopac me je dočekaao s mnoštvom obiteljskih albuma. Prilikom dolaska saznala sam da obitelj posjeduje oba sveska monografije *Živjeti na Krivom Putu* u kojima je etnološki obrađeno jedno od područja njihova podrijetla i u kojima sam objavila tri rada o migracijskim mobilnostima.¹³ Oba supružnika pročitali su moje radove. Kroz članke su saznali da sam razgovarala s velikim brojem njihove rodbine u Senjskoj Dragi, Krivom Putu i Virovitici. Stoga je čitav razgovor bila svojevrsna razmjena informacija o ljudima iz ovih područja. Obitelj me je dočekala kao velikog poznavatelja njihovih lokalnih zajednica i velikog dijela rodbine. Naš razgovor započeo je otvorenim intervjuom, sami su povezivali i objašnjavali rodbinske odnose s mojim prethodnim kazivačima. Prilikom razgovora bili su iznimno susretljivi i vrlo iskreno i opširno odgovarali na moja pitanja koja su uslijedila,

antropologije, pod mojim vodstvom. Tom prigodom napravila je intervju sa svojom prijateljicom Katarinom Lopac i njezinom majkom Marijom Lopac. Prilikom čitanja seminara uočila sam povezanost njihove migrantske priče s mojim istraživanjem za disertaciju. Unatoč tome što sam već bila završila sva istraživanja za disertaciju, odlučila sam provesti još i ovo dodatno istraživanje.

¹³ Usp. M. RAJKOVIĆ, 2009, 79-95, 159-184; M. RAJKOVIĆ – J. JURKOVIĆ, 2009, 95-122.

Sl. 2. Obitelj Lopac u Mississagui 2002. godine, obiteljski album obitelji Lopac.

pokušavši mi objasniti što širi kontekst migracijskih mobilnosti i što dalju rodbinu i njihovu međusobnu povezanost. Pitanja za polustrukturirani intervju sam postavljala naizmjenice Branku Lopcu i supruzi Mariji, želeći saznati rodnu percepciju pojedinih faza migratornog iskustva. U pojedinim se dijelovima njih dvoje nadopunjavalo. Nakon razgovora zajedno smo prelistavali obiteljske albume s fotografijama koji su mi dani na korištenje.

2.1. *Migrantska priča Branka Lopca*

Emigracija u obitelji Branka Lopca započela je početkom 20. stoljeća u obliku transkontinentalne privremene ekonomske emigracije kazivačeva djeda s mamine strane u SAD, u Minnesotu:

B. L (u daljnjem tekstu oznaka za Branka Lopca): Djed Mile Prpić Rus iz Rusove Drage (Krivi Put) je išo u Ameriku. Oženio se 1907. godine, i 1908. je otiš'o. Onda se rodio ujac Jure ... Did se vratio u Krivi Put posle rata 1919. i onda je prandid Jure rekao: Mile što s donia nisi, kupi ženu i odlazi odavde, jer ako ostaneš ovd'e ni'ko neće ništa imat! I on je s nekim Tomljanovićem Markom Maretom o'šo zajedno u Slavoniju. Bili su zajedno prije u Americi, i onda niti jedan od njih dvojce nisu imali dovoljno novca da kupe jedno imanje 'otih Folksdojčera koji je odlazio odatle... nego su njih dvojca kupili zajedno jedno

imanje i preselili u Slavoniju. Tako da su njih dvojica ... zajedno otišli u Ameriku, iz Amerike u Slavoniju... Posle se rodila Mara, Ikica, ujac Ive, pa moja majka. Onda je djed opet otiš'o u emigraciju, ali sad više nije moga u Sjevernu Ameriku, nego je moro u Južnu Ameriku. Moja mama se rodila 1926. a on je otiš'ao 1925. Kad se vratio 1935., vrati se k'o crkveni miš, jer ga uhvatila ona depresija od 1929. do 1933. Jedva se vratio. I 1935. su imali tetku Nevenku, ona je bila najmlađa, sad živi u Zagrebu (...) Did Mile Prpić ... je najstariji od tih Rusova, bio je rođen 1885. godine i on je stric od Rudija Prpića (bio je guverner Minnesote, op.a.) a Toma Prpić, otac od Rudija, bio je peti brat 1900. g. rođen. Njih je bilo šestero braće i sestra. Jedna sestra od moga djeda je bila udana za Krmpotića Vuću, to je od Olivera Krmpotića Vuće prabaka (kazivač iz Podgorja, Virovitica,¹⁴ op. a.)... Luka Krmpotić Brnde (kazivač iz Veljuna, Krivi Put op.a.) je od tatine mame brat.

Dakle, prvobitna privremena transkontinentalna emigracija, obiteljskom odlukom pretvorena je u trajno preseljenje mladog bračnog para iz jedne ruralne regije u drugu ruralnu regiju unutar iste države. Ovom unutarnjom migracijom ovaj bračni par odvojio se od mnogobrojne višegeneracijske obitelji i osnovao svoju nuklearnu obitelj. Iz ovog kazivanja, također saznajemo da su prvobitni emigranti bili mladi muškarci koji su odlazili u grupama i u Kanadi zajedno stanovali i radili. Remigracija, odnosno trajno preseljenje također nije bilo pojedinačno. Dvojica prijatelja s obiteljima preselila su u naselje koje su dvadesetih godina 20. stoljeća osnovali prethodni emigranti s krivoputskog područja.¹⁵ Razlozi svih odlazaka bili su ekonomski. Nakon preseljenja, žene su se nastavile baviti kućanstvom i osnovnim gospodarskim djelatnostima, a muškarci su i dalje povremeno odlazili stjecati izvore prihoda na druge kontinente.

B. L. : Sv. Đurađ... Tu su Tomljanovići Marete, Krmpotići Vidini, Tomljanovići Komari, Blaževići su bili pa su se odselili, Krmpotići Vuće ...oni su bili dva brata Tome i Josu, Oliver je unuk od Mirka, oni su sad u Podgorju, a to je prije bila Kozja Glava. Moja baka Marta Prpić Ivšina, mamina mama, ona je došla. Pazite, ova Vućina Marta, sestra od mog djeda, ona se ponovno udala za Vuću koji je bio udovac s troje djece. On je doš'o isto iz Amerike. A ona je bila prva žena od moje babe brata. Tako da su brat i sestra oženili brata i sestru. Kad su oni 1919. došli u Slavoniju taj babin brat je već bio umro, nešto se razbolio, a imali su već jedno dijete ... i ona je s njim imala još Mirka, Josu, Nonu, Tomu i seku (...) Baba Marta je imala sestru Tonku koja je bila udana za Vinka Krmpotića Vidinog, oni su živjeli na Veljunu (Krivi Put)... oni su imali

¹⁴ Usp. M. RAJKOVIĆ – J. JURKOVIĆ, 2006, 2009.

¹⁵ Usp. M. RAJKOVIĆ – J. JURKOVIĆ, 2006, 2009.

četvero djece i oni su isto kod Virovitice kod Milanovca (...) Od Marete sin Milan je rođen u Krivom Putu, za druge ne znam.

Iz kazivanja saznajemo da su preseljenja dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća bila mnogobrojna, da su selile mlade obitelji s malom djecom, odnosno s tek po jednim djetetom i da su se mnoga djeca radala na novom području.¹⁶ Preseljavanja su bila lančana, potaknuta rodbinskim i bračnim vezama. Na novom području zadržao se običaj *zamjene*, sklapanja braka između brata i sestre i iz jedne obitelji za sestru i brata iz druge obitelji, zabilježen i na području Krivoga Puta.¹⁷ Otac Branka Lopca u Viroviticu je došao nakon završetka Drugoga svjetskoga rata. Potisni faktor iseljavanja bio je politički, a privlačni faktor rodbina na ovom području doseljena u međuratnom razdoblju:

B. L.: *A moj tata je 1947. poslije logora ... pobiga' u Viroviticu, tako da je on završio kod Dragice djevojački Krmpotić Pente, udate za Šojat Moku ... on (otac op. a.) je doš'o u Slavoniju radit ... i tu je našao Anu Prpić (kazivačevu mamu, op. a.) koja se rodila u Slavoniji i 1948. su se oženili... Tata se zvao Marko Lopac Žunta, a mama Anka Prpić Rusova (...) a dolje u Primorju muško vam je glavno, a mene su u Virovitici svi znali kao Rusa ...*

Obiteljski i osobni nadimci kao glavna oznaka raspoznavanja pojedinca u senjskom zaleđu prenesena je na novo područje.¹⁸ Budući da većina ekonomskih migracija uključuje socijalno silaznu društvenu pokretljivost zanimalo me je li to bio slučaj i ovdje.

Kad su vaši stariji živjeli u Lopcima, od čega su ondje živjeli? Jesu pričali da se život u Virovitici promijenio u odnosu na život u Senjskoj Dragi?

B. L.: *Vjerujem da je. Tata je možda bilo 18 godina kada ga je zahvatio rat, a moj djed Grga je bio u državnoj službi... baka je bila kod kuće, imala je kravu, magarca, bašču, zemlju gore kod strica Luke (na Veljunu, Krivi Put op.a.), imali su njive čak gore u Melnicama. Radila je sir škripavac, prodavala na pijaci...*

Žene su i dalje živjele vrlo sličnim životom kao na domicilnom području, a muškarci su počeli raditi u državnim poduzećima, u prvoj generaciji poslove koje su radili i njihovi očevi i stariji muškarci na domicilnom području.¹⁹

B. L.: *Moj je tata bio zidar. Radio je u poduzeću Rad u Virovitici. Imali smo kravu, svinje, kokoši, patke, guske, zemlje, vinograd ... Baba Marta je bila*

¹⁶ Usp. M. RAJKOVIĆ – J. JURKOVIĆ, 2006, 2009.

¹⁷ S. LONČAR, 2009, 61.

¹⁸ O obiteljskim i osobnim nadimcima usp. E. LJUBOVIĆ, 2009, 45-48; M. RAJKOVIĆ IVETA, 2010, 69-72.

¹⁹ Usp. M. RAJKOVIĆ IVETA, 2010, 72-90.

s nama, tetke su se udale (...) tetka Nevenka 1953. ... u Zagreb. Baka je ostala s nama, onda su ona i mama radile oko kuće. Mama je odlazila u nadnicu ako je trebalo... tata je poslije poduzeća radio i u fušu (rad na crno op.a.)...

Jeste u Virovitici radili škripavac²⁰?

B. L.: *Je, tata je znao don'jet onu muricu, sirište od teleta, da ona ima taj kvas za onu ljutu kiselinu. Tata bi išao majku svoju posjetit, obično tamo iza nove godine pa bi donio muricu. Baka bi rekla da joj donese baškota, to je onaj suvi kru'. Inače baka kako je otišla 1919. iz Krivoga Puta više nikada se nije vratila tamo, ni u posjetu.*

Nije htjela, ili?

B. L.: *Bilo bi joj teško, ona je rekla da voli Slavoniju. Iz Prvog rata je imala loše uspomene, pa u Drugom i tako. Nije tamo više imala familije i ništa ju nije vuklo... i djed je u Virovitici bio zakopan (...) Baka je bila 1889. godište, a djed 1885. Njihovi su grobovi u Virovitici...*

Prema izradi sira škripavca, možemo zaključiti da se vještina izrade prenosila i na djecu, te da su ga doseljenici izrađivali i za njega donosili sirište (*muricu*) iz domicilnog područja. Prema kazivaču na novom prostoru pripremala se tradicijska hrana, poput pečenih krumpirovih *pola*, *palente* i *kiseline* i sl. Kazivačev otac je svake godine barem jednom posjetio rodni kraj zato što mu je ondje živjela mama, za razliku od svoje supruge koja nikada nije posjetila rodno mjesto svojih roditelja. Prva generacija, ako nije imala uže rodbine u rodnom mjestu, nastojala je zaboraviti mjesto podrijetla i nastaviti život u novoj sredini sa što manjom dozom nostalgije.

Prilikom važnijih životnih običaja, poput vjenčanja i sahrana, obitelj se nastojala okupiti. Često nisu mogli svi ići te su odlazili pojedini, najčešće mlađi članovi obitelji. Tako je, primjerice, otac Branka Lopca sa suprugom bio na svadbi svoje sestre Lucije Lopac u Senju kada se 1954. godine udavala za Petra Tomljanovića *Vorgu*.

Odakle ideja da vi odete u Kanadu?

B. L.: *... s moje strane je to bila znatiželja. Otišao sam sa 21 i pol godina kad sam se vratio iz vojske, a znate vi ono, pričali ... vratio se iz Amerike. Onaj šešir, zlatna lančina sa satom, Amerikanac je bio k'o Bog. Znate za James Bonda, ste čuli? A Amerikanci su htjeli napraviti svoga i to je bio Matt Helma i Deen Martin i to su onda oni filmovi bili, auti 12 metara dugački, čaša sama leti ... i 'ko ne bi išo u Ameriku od tih priča? Kad dođi u Senjsku Dragu, jer kod bake sam išao na ljetovanje ... onda smo gledali te filmove. Mislim da su Amerikanci napravili sebi dobru propagandu kroz te filmove, da bi privukli*

²⁰ O tradicijskoj prehrani Krivopućana usp. J. JURKOVIĆ, 2004, 189-212; 2009, 113-162.

mladu radnu snagu, nisu nikada prikazivali Bronx i takve četvrti, sirotinja, nego Hollywood. Prve dvije godine boravka bio sam tamo iz znatiželje ... Prije mi je sestra bila tamo. Stric Branko je još prije tamo pobjeg'o 1958. iz Sv. Križa (Senjska Draga op.a.), to je bio tatin mlađi brat. A on je bio u logoru u Austriji, onda ga je o'tamo povuk'o Luke Brnde (iz Krivoga Puta op .a.) brat koji je još 1945. pobjeg'o u Ameriku... On je otišo u Englesku, pa o'tamo u Kanadu, a pokopan je poslije u Krivom Putu. On je bio Jandre Krmpotić Brnde.

Sl. 3. Anka Lopac, dj. Prpić Rusova, mladenka Lucija Lopac, Marko Lopac Žunta, Senj, obiteljski album obitelji Lopac.

Potisni faktor iseljavanja u Kanadu Branka Lopca, dakle bila je znatiželja i želja za avanturom. Odluku o odlasku svakako je olakšala činjenica da je ondje imao rodbine i sestru u koje je u početku stanovao:

B. L.: *Moja sestra je otišla 1968. ... tada su primali jeftinu radnu snagu (...) a ja sam 1973. u siječnju otiš'o u Kanadu i otpilio 34 godine manje tri mjeseca ... Kod sestre sam stanovao ... nisam odma' radio. Pokojni šogor je rek'o: Ova tri mjeseca miruj, to ti je sve što ćeš se odmarat. Onda sam iš'o tamo u školu. Imali ste plaćenu školu za engleski jezik u Torontu. Ja sam tu čet'ri godine učio engleski, 1966. sam završio osnovnu školu, onda sam iš'o tri godine u zanat. Znao si nešto engleskog, to se tada brzo učilo... Sestra je živila u Port Elginu (Ontario), to je na sjeveru. Tamo se radila nuklearna centrala. Tamo je šogor radio kao varioc ... Bio je Hercegovac dolje iz Radešića. On i sestra su se tamo upoznali ...ja sam kod njih stanovao ta tri mjeseca. Onda sam na proljeće išao kod ... strica od šogora. On je živio u Torontu. Kod njega sam stanovao da bi mogao tamo ić' u školu. U 10 mjeseci sam završio taj kurs, dobio diplomu da mi je engleski drugi jezik. Onda sam moro opet ić' na kurs. Oni ti priznaju da si ti vodoinstalater, al' sam opet uzeo tečaj jer tamo su bili drukčiji materijali, drugi nazivi i to. Ja sam radio, i to sam iš'o jedanput tjedno, još šest mjeseci. Nakon dvije godine sam sve položio. E još prije toga sam moro ić' polagat praktično, jer tamo nisu uopće dozvoljavali da radite na građevini ako nisi dokazao da znaš radit ... a to praktično su mi dozvolili da polazem na osnovu moje svjedožbe koji sam dao prevest u Zagrebu ... I tek si onda mog'o tražit posao u kompaniji ... ali to je bila privremena dozvola. Kad sam kod njih položio, onda sam dobio trajnu dozvolu, 1975. ... sam išao na taj njihov državni ispit polagat. Godinu dana sam živio kod tog strica, a onda sam se zaposlio i selio u svoj stan u garsonjeru, samačku. Onda momkovo do 1981., suprugu sam upozn'o 1979.*

2.2. *Migrantska priča Marije Lopac*

Marija Lopac u Kanadu je doselila 1970. godine s roditeljima i mlađim bratom Ivanom, iz Jarčeg Polja, Duge Rese (Karlovac) budući da je većina njezine obitelji već živjela u Kanadi i ondje bila situirana:

M. L.: *...12 godina sam bila kad sam došla u Kanadu ... tri ujaka su bila već u Georgetownu, a još je jedan došao poslije nas. Od mame ujak je tamo imao kamenolom, i tu su se svi zapošljavali, i onda je i moj tata dobio posao u tom kamenolomu... Mi smo u početku živjeli s ujakom (...) dok se on nije oženio. Onda su moji kupili svoju kuću... Radili su oboje (roditelji op.a.), još se jedno dijete rodilo.*

Sl. 4. Pred kućom Branka Lopca, strica kazivača Branka Lopca, u Mississaugi 1976. godine. S lijeva na desno: stric Branko Lopac, sin Tomy, kći Susan, kći Diane, prilikom posjete brata Marka Lopca i supruge Anke Lopac, roditelja kazivača Branka Lopca (zadnji s desna). Obiteljski album obitelji Lopac.

Je li vam bilo teško kad ste došli?

M. L: *Ja sam ovdje bila završila 5. razred, počela 6. Je, bilo je teško, nisam znala ni riječi engleskog, ali svi su bili ljubazni, učitelji, pomagali su nam. Ja sa bila unaprijed sa znanjem recimo matematiku sam znala do osmog razreda, a jezik mi je uzeo recimo godinu dana, da mogu pratit ... Ljubazni su bili, ali teško je bilo, novo okruženje, jezik, običaji.*

M. L: *... kad smo došli u Kanadu, oni (tata i mama, op.a.) nit su znali jezik, nit su imali zanat neki, ništa. Tak da ti dođeš sa jednim strahom da se snađeš i puno ti imigranata samo radi, radi, radi da u biti zaboravi živi život...*²¹

Kakvo je bilo okruženje u kojem ste živjeli? Jeste vi bili jedino dijete koje nije znalo engleski jezik ili je bilo drugih doseljenika iz drugih država?

²¹ K. PAVLOVIĆ, 2009, 4.

M. L.: *Baš tu gdje smo mi bili nije. Tu je bila engleska sredina, bilo je nešto Hrvata, poslije je bilo Portugalaca, ali baš u to vrijeme ja nisam imala nikog s kim bi se družila, da je bio u istim cipelama k'o i ja. Dok u Torontu gdje je Branko bio, to je bila sredina gdje je bilo ljudi sa svih strana...*

B. L.: *Toronto i Georgetown je udaljenost sat vremena...*

M. L.: *... Toronto je ranije prihvaćao strance, pa su ti ljudi već bili navikli na strance. Bili su otvorenija srca. Ovdje su kasnije stranci počeli dolaziti ... Ja k'o dijete nisam to tako doživljavala, ali sjećam se mame kada je ona negdje radila da je to doživljavala kao zid. Drugačiji si, ne znaš jezik. Ali naš narod je vrijedan, oni što nisu znali jezik nadoknađivali su u poslu.*

2.3. Život u Kanadi

Za razliku od Branka Lopca, koji je u Kanadu došao poznavajući engleski jezik, u odrasloj dobi i svojevoljno ponesen znatiželjom, Marija Lopac se kao dijete suočila s novom sredinom i novim jezikom. Branko Lopac brzo se uključio među hrvatske doseljenike, dok Marija nije imala tu mogućnost. No oboje, kao i njihove obitelji, željeli su se što prije uklopiti u novu sredinu i dodatno su ulagali trud u učenju i obavljanju poslova. Obitelj Marije Lopac slobodno vrijeme provodila je s obitelji budući da je njena mama ondje imala četiri brata i drugu rodbinu. U početku su bili nostalgični, ali si nisu mogli priuštiti posjet rodnom kraju:

M. L.: *Moji su u Dugu Resu prvi put došli 1985. Ja sam se udala 1981., a '84 sam došla tu. Išli bi i prije, moja mama je rekla da bi prve tri godine išla svaki dana da je mogla, ali nisu imali novaca, a onda se poslije malo privikneš ... tako 15 godina joj je uzelo dok nije prvi put otišla.*

B. L.: *Al bili su vam baka i ujac u posjeti.*

M. L.: *Da, tamo su bili četiri brata i moja mama, pa su svi po malo skupili da su oni mogli doći u posjetu, a i braća su išla. Pero je iš'o 1970. ... mamina braća su ranije išla u posjetu.*

Kada pojedina obitelj negdje preseli, najčešće oni posjećuju rodbinu i stari kraj, no kada je veći dio obitelji iseljen, pojedinačni članovi k njima dolaze u posjetu. Da bi omogućili taj posjet svi iseljenici često prikupljaju novac za putnu kartu.

Branko Lopac stanovao je u većem gradu i imao je puno više mogućnosti kako provoditi slobodno vrijeme. Budući da je došao zbog znatiželje, opisujući prve godine nije naveo teškoće u prilagodbi, ni nostalgiju za domom:

B. L.: *Toronto je bila velika zajednica Hrvata, puno političkih organizacija, Hrvatsko oslobodilački pokret - HOP, Ujedinjeni kanadski*

Hrvati, pa Hrvatska seljačka stranka - HSS. Oni su svi imali svoje domove, tu se okupljali đaci, pa u crkvi, crkva je sagrađena 1956. ... Hamilton je blizu, oni su imali slične organizacije (...) svoje parkove, išlo se na izlet, piknik... onda je svaka nacija imala svoj paviljone, Talijani su imali svoje, Hrvati, Ukrajinci, Poljaci pa se to obilazilo... Preko tjedna se radilo, a preko vikenda se družilo, po cijele dane se radilo. Zimi su bile te zabave, ljeti piknici.

Hrvatski iseljenici u Kanadi odlazili su svaki vikend u mjesto čija je župa slavila spomendan svoga sveca zaštitnika, te na važnije proslave pojedinih hrvatskih organizacija. No nisu se družili samo unutar svoje etničke skupine, već su odlazili na proslave odnosno okupljanja migranata drugih etničkih provenijencija. U knjizi *Immigrants: Your Country Needs Them (Imigranti: vaša zemlja ih treba)* upravo je Kanada država koju britanski novinar i pisac Philippe Legrain ističe po izrazitom multikulturalizmu. U Kanadi vrijedi pristup "živi i pusti druge da žive" koji podrazumijeva da je društvo kulturno različito i da pojedinci i grupe trebaju tolerirati različitosti kako bi živjeli zajedno. To je vidljivo i iz *Akta o multikulturalizmu* kojim Kanada pozdravlja svoje imigrante i poštuje njihovu različitost, nastojeći ih ujedno integrirati u društvo. Zbog toga je u Torontu, najvećem kanadskom gradu, zabilježeno preko sto jezika i dijalekata, te oko devedeset vjerskih skupina. Razlog zbog kojeg multikulturalizam tako dobro funkcionira u Kanadi krije se u fleksibilnosti kanadskog društva koje svoje različitosti pretvara u uspjeh. Primjerice, grad Toronto prevodi sve službene dokumente na desetak jezika, djecu imigranata potiče se da u školama uče materinji jezik svojih roditelja, državne institucije ulažu u socijalni i kulturni program u sklopu kojeg je otvoren i *Ured za kanadsko naslijeđe i multikulturalizam*. Osim toga, većina Kanadana cijeni njihov kulturni mozaik. Tri od četiri Kanadanina slažu se da je takvo multikulturalno društvo jedna od najboljih stvari vezanih uz Kanadu. Kao zaključak poglavlja *Learning to live together (Učenje zajedničkog života)* autor ističe obavezu svakog društva da stvori zdravo okruženje u kojem bi se svi, ne samo imigranti, osjećali dobrodošlo i prihvaćeno sa svim svojim razlikama. Učenje lokalnog jezika, usvajanje načina na koji funkcioniraju lokalne institucije te promoviranje razumijevanja i tolerancije dovoljno je za kvalitetan suživot imigranata i domaćeg stanovništva.²²

Zanimalo me je li bilo razlika među Hrvatima u Torontu u odnosu na razdoblje kada su doselili u Kanadu:

B. L.: *Kako ne, ako ste vi imali generaciju starog Dropulića, koji su došli nakon Prvog svjetskog rata, oni su se sjećali još Austro-Ugarske, onda ovi su*

²² Usp. P. LEGRAIN, 2007, 258-288.

neki bili na Pavelićevoj strani, neki na Radićevoj, oni su većinom bili u HSS-u, stara emigracija, a nakon 1945. se mijena situacija. Primjerice 1949. godine HSS je tiskao kalendar s Titovom slikom što je bilo nepojmljivo za ove koji su ranije došli. Onda ovi koji su došli za vrijeme NDH. Onda je bilo trzavica ... onda vam je opet bio 1971. val tada su dolazili opet ovi iz Hrvatskog proljeća, onda je ova ustaška generacija koja je došla 1945, bila skeptična prema ovim Titovim pionirima, pogotovo ako su kritički gledali na neke stvari...

Je li bilo nekih geografskih, regionalnih podjela? Da se npr. više druže Dalmatinci, Ličani?

B. L.: *Da, to je normalna stvar, oni imaju svoje klubove.*

M. L.: *Recimo ovi iz Bosiljeva, pa iz Karlovca, svako svoj.*

Jeste vi imali neki regionalni klub?

B. L.: *Ne.*

Jeste li koristili nadimke u Kanadi?

B. L.: *Ne, jedino kad se sastani s Krivopučanima njih ima puno u Kanadi u Thunder Bay. Tamo vam je gore šuma i tamo su rudnici. A slična je konfiguracija terena kao u Krivom Putu, Senju. E onaj ti je o'šo gore pa kaže špicnamet. Jer bilo je tamo puno Krmpotića, Pavelića, Blaževića, onda bi ovako znali 'ko je 'ko. (...) a svi se znaju po nadimcima.*

Jeste primijetili da Hrvati u Kanadi koriste nadimke na nadgrobnim spomenicima kao u Virovitici i Krivom Putu?

B. L.: *Ne, ali ima u Torontu katoličko groblje na kojem Talijani imaju svoj dio, Poljaci svoj, Hrvati svoj dio i drugi dio gdje su ostali. U početku su Hrvati sebi otkupili dio groblja gdje se mogu zakapati ... i na tom hrvatskom dijelu je veliki metalni križ s hrvatskim pleterom da se to zna. Isto tako Talijani imaju svoju oznaku i ostali. To je dio gdje ne smijete spomenike praviti. Imate samo ploču, a okolo se kosi trava. A sad imate jedan novi dio, gdje se smiju spomenici praviti i tamo je sad stric Branko, od tate brat, sebi naručio spomenik.*

U starijoj literaturi sve hrvatske iseljenike u jednoj državi, a posebice jednom gradu, smatra se homogenom skupinom koju povezuje etnički identitet. Po ovom kazivanju vidimo da se hrvatski iseljenici itekako razlikuju prema vremenu svoga doseljavanja. To je posebice izraženo ako je jedan od potisnih faktora bio makar i djelomično političkog predznaka. Osim prema vremenu dolaska i političkim opredjeljenjima, iseljenici se često grupiraju prema regionalnom području iz kojeg su iselili. Mjesto stanovanja često je lokalno ili regionalno ograničeno, kao na primjeru Krivopučana koji žive u mjestu Thunder Bay. Kada govorimo o homogenoj skupini doseljenika iz iste mikrozaednice, vidljiva je upotreba nadimaka kao znaka raspoznavanja.

Bračni par Lopac upoznao se u Torontu:

M. L.: ... u crkvi na plesu. Ja sam živjela u Georgetownu i tu nije bilo nikakvih aktivnosti za mlade Hrvate, išla sam u školu s Kanađanima, a Hrvati su mi svi bili rodbina. Onda ako si se htio družiti s Hrvatima išao si u Toronto. Išla sam poslije u školu u Toronto i onda sam išla na ples i tamo smo se upoznali.

B. L.: To je poslije mise na večer nedjeljom od šest do jedanaest sati bio ples (...) To je bila dvorana od crkve gdje su društva iznajmljivala prostor i organizirali bankete, večere, svadbe, dječje priredbe. Tamo je bila i hrvatska škola subotom prijepodne pa su djeca na večer radila priredbe, ali nedjelja je bila glavna za ples.

M. L.: Te dodatne škole su bile i u Kanadskom klubu, država je pomagala, ali su i roditelji dodatno morali davati nešto: kupovati knjige, učiteljica iz Hrvatske da bi se platila... bila je jedna učiteljica Manda Grivičić iz Perušića udata za Matu Krmpotića Šigu isto porijeklom iz Krivoga Puta...

Kazivači su objasnili da su emigranti početkom 20. stoljeća živjeli kraj tvornica i rudnika u privremenim radničkim naseljima, kao i kazivačev djed Mile. U međuratnom razdoblju, kako su stjecali kapital i ondje se trajno naseljavali, kupovali su kuće u predgrađima s dvorištima i vrtovima u kojima su se djeca mogla igrati i u kojima su bili puno bolji životni uvjeti. Također su istaknuli da su sa stvaranjima hrvatskih naselja nastajale i nove hrvatske župe. Osim nekoliko rođaka koji su doselili u poslijeratnom razdoblju, s kojima je kazivač Branko Lopac bio u češćim kontaktima, u SAD-u je imao još rodbine, odnosno braću djeda Mile Prpića Rusa:

B. L.: ...od mog djeda dva brata su tamo ostala trajno živjeti. On kada je doš'o 1919. dva brata su otišla iza njega 1920. Ruda i Tona Prpić. Ruda Prpić je bio oženjen i sin mu se Ruda rodio 1921. u Krivom Putu, a njegova žena je otišla za njim u Ameriku (SAD) 1929. a Tona se oženio tamo i naš'o je Hrvaticu. Rođena 1911. u Carson Lake isto Minnesota tamo je bio taj rudnik. Tamo se oženio, a ona je isto bila Senjkinja porijeklom. I im'o je tamo četiri sina i 'čer, i taj sin je taj Rudy Prpić, guverner.

Kad ste vi otišli u Kanadu, jeste li se družili s tom rodbinom? Jeste u međuvremenu imali kontakte s njima?

B. L.: Jesmo, ovaj guverner Rudy je došo u posjetu u Viroviticu 1958. godine. ... I ja kad sam 1984. doš'o kod njega u Minnesotu ... on je bio tada aktivan u politici ... ja sam iš'o kod njega da obiđem to sve, da vidim gdje je moj djed radio. Bio sam sa njegova dva brata. Treći brat je ostao u New Yorku. Njegov sin je oženio kćer od vlasnika New York Times, taj Josip Jo Prpić on je

bio tu. On nije bio gore u Indianapolisu, tog sam zatekao živog. On je tada im'o 85 godina 1984. i još je uvijek vozio auto...

B. L.: Stric je bio Ruda negdje 1960., taj najstariji brat je doš'o posjetit moju baku u Viroviticu (...) četiri godine je bio u Beču ... Onda je svaki vikend iš'o u Dubrovnik, onda je dolazio obilaziti Viroviticu, Zagreb ... on je jedini od te braće Prpića oženio Hrvaticu, žena mu je bila Lola Šimić iz Pazarišta....

Emigranti s početka 20. stoljeća, odnosno njihovi potomci ostali su u kontaktu s rodbinom u Hrvatskoj. Pojedini su nastojali barem jednom u životu doći u posjet kraju iz kojega su podrijetlom, te običi raseljenu rodbinu. Emigranti su nastojali pronaći supružnika u istoj etničkoj zajednici, po mogućnosti iz regije podrijetla. Od tri brata jedan je oženjen Hrvaticom, i to iz susjedne regije, Like. Prilikom boravka kazivača Branka Lopca u Kanadi vidljivo je da je održavao kontakte sa sestrom, dok je s daljnjom rodbinom održavao povremene kontakte. Međutim prilikom važnijih životnih običaja rodbina se nastoji okupiti kao što je to vidljivo na vjenčanju bračnoga para).

Nakon vjenčanja Branko i Marija živjeli su u Mississaugi, gradiću zapadno od Toronta, gdje je već bila hrvatska zajednica. Iz njihova kazivanja može se uočiti da im je prilikom odabira mjesta u kojem će živjeti bilo važno da ondje postoji hrvatska zajednica i župa. Vjenčani kumovi bili su im prijatelji iz Kanade, podrijetlom Hercegovci:

B. L.: ... Ličan i Hercegovac to su vam dva munjena brata, znate to (smijeh op.a.)? Jer mentaliteti su im isti, mi smo se odmah našli.

M. L.: U te hrvatske crkve u Kanadi dolaze ljudi iz svih dijelova Hrvatske. Mi nismo gledali da se samo družimo s ljudima iz svog kraja.

Zanimljivo je da su kazivači i na istraživanom području, dakle primorskoj strani Velike Kapele i Velebita sebe često uspoređivali s Hercegovcima, kao i kazivači iz Virovitice, a svoju kulturu često komparirali s ličkom.²³ Da bih saznala granice društvenih zajednica, osim odabira vjenčanih kumova, zanimalo me kako su provodili slobodno vrijeme?

M. L.: S rodbinom, Branko je imao sestru tamo, ja sam imala braću, kumove, prijatelje...

B. L.: Ja sam bio jedanaest puta djever i jedanput kum, tako da su to sve prijatelji.

Jeste bili članovi nekih hrvatskih organizacija?

M. L.: Preko djece samo. Kada su nam djeca krenula u školu, upisivali smo ih u hrvatske škole, u folklor, tamburicu su svirali, pjevali u zboru u crkvi, onda smo preko toga. Isto su se organizirali banketi, priredbe...

²³ M. RAJKOVIĆ - J. JURKOVIĆ, 2009, 104.

B. L.: *Svake godine je bio folklorni festival hrvatskih grupa iz svih gradova iz Kanade, to je bilo u svibnju i trajalo bi po dva dana. Onda su se svi družili, a svake godine je bilo u drugom mjestu pa se odlazilo...*

M. L.: *Tako su se mladi upoznavali, družili i tako su se i brakovi sklapali. Oko župe sve ... mi smo u tome bili. Ima i sport, najviše nogomet i druge aktivnosti. Za nas je crkva bila glavno, centralno mjesto gdje smo se okupljali, tu su se usadivale vrijednosti, snaga crpila za život.*

Branko i Marija radili su u struci, on kao vodoinstalater, a ona kao medicinska sestra. Sami su naglašavali, a i to se zaključuje iz kazivanja, obitelj im je bila na prvom mjestu. Slobodno vrijeme i odabir prijatelja u jednom dijelu prilagođavali su dječjim slobodnim aktivnostima koje su imale cilj zadržati u svoje djece etnički, kulturni i religijski identitet zemlje iz koje su podrijetlom. Ovo kazivanje potvrđuje već poznata saznanja da se unutar migracijskih zajednica, imigranti uključuju u aktivnosti koje postaju izražavanja njihovih etničkih identiteta. Antropolozi su posebno zainteresirani za vjerske institucije i aktivnosti. Često se kolektivne aktivnosti provode u vjerskim institucijama koje omogućuju okruženje za etnoreligijsku osviještenost.²⁴

U citatu koji slijedi zanimljivi su razlozi nekupovanja hrvatskih prehrambenih proizvoda kod hrvatskih iseljenika s različitim političkim preferencijama.

Jeste imali neku trgovinu gdje su se mogli kupiti hrvatski proizvodi i novine?

M. L.: *Da je, baš je puno takvih trgovina bilo Kraševe čokolade, novine, na Glas Koncila smo bili pretplaćeni, na Crkvu, na Glasnik Srca Isusova i Marija.*

B. L.: *Ja sam uzimo od političke štampe još prije, Danas. Kad je počeo taj demokratski pokret. Za vrijeme Jugoslavije su se izbjegavali kupovati produkti iz Jugoslavije ... onda je bila organizacija Jugoslavena ... Većina Hrvata nije kupovala ništa, ni Kraš, ni Podravke zbog deviza da se ne pomaže režim... Onda oni 'ajmo reć "super Hrvati" u njih nisu zalazili, nisu tamo htjeli kupovat...a onda kad je došla Hrvatska onda se kupovao Kraš, Podravka, Studenac, dolazili sokovi, Kiki je bio tada najpoznatiji...*

Bračni par Lopac, posebice kazivač Branko, češće je mijenjao poduzeće u kojemu je radio, te je od radnika s privremenom radnom dozvolom, postao i poslovođa, a zatim i privatni poduzetnik. Svoje radno vrijeme bračni je par prilagođavao odgoju i brizi oko djece i nastojao da djeca imaju što manje kontakata sa *strancima*.

²⁴ Usp. C. BRETTLE - J. HOLLIFIELD, 2000, 130-133.

Sl. 5. Vjenčanje Marije Brinjak i Branka Lopca. S lijeva na desno: Manda i Mate Krmpotić *Sigini* sa sinovima, mladenci, te Anka i Jandre Krmpotić *Brndini*. Snimljeno 1981. u Torontu, obiteljski album obitelji Lopac.

Jeste li u Kanadi mijenjali firme?

B. L.: *Puno, ja sam imao ... šest firmi. Onda sam išao sam za sebe raditi, polagao sam majstorski ispit da bi krenuo. 20 godina mi je trebalo, 1994. sam otvorio.*

M. L.: *Ja sam radila u tri bolnice kao medicinska sestra... Oni su jako dobri, tamo imate to nepuno radno vrijeme, mogu se prilagoditi. Ja sam imala uvijek malu djecu, moji su mama i tata u drugom gradu živjeli tako da nismo imali baka-djeda servis, kao što ovdje imaju, a nismo htjeli da nam djecu čuvaju stranci. Onda smo mi to između sebe. Ja bih radila noćne smjene, vikende, poslijepodne...*

B. L.: *Ja sam bio poslovođa pa sam si mogao planirati vrijeme.*

M. L.: *Kad bih ja išla raditi od 15.30 on bi došao doma u pola tri, tako da ja stignem na posao. Ja bih ujutro napravila u kući što je trebalo, a on bi nastavio dalje. Nikada stranci nisu čuvali našu djecu, to nam je bilo jako važno i da su*

djeca doma, zaštićena... S djecom smo kod kuće pričali hrvatski i išli su subotom u hrvatsku dodatnu školu, a inače su išli u kanadsku školu na engleskom. Naši su svi odlični đaci.

Odrasla djeca završila su fakultete. Najstarija kći Josipa profesorica je fizike i matematike i zaposlena je u srednjoj školi u Kanadi. Preko desetak godina u hrvatskoj zajednici bila je instruktora folkloru. Jednu godinu hrvatsku djecu učila je i hrvatski jezik. Sva djeca bila su aktivna u crkvenom zboru, te su svirali u tamburaškoj sekciji (tamburaške instrumente bisernice i bugarije). Mlađa kći Ana diplomirala je kriminologiju i političke znanosti, a trenutno je u Kanadi radi dodatnog školovanja. Treća kći Katarina u vrijeme istraživanja bila je studentica treće godine engleskog jezika s književnošću i pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, danas je apsolutnica. Sin Marko pohađa gimnaziju, a najmlađa kći Kristina osnovnu školu. I ova priča potvrđuje da su roditelji migranti poticali djecu na nastavak školovanja, što već u idućoj generaciji dovodi do socijalno uzlazne društvene pokretljivosti.

Kontakte s obitelji Branka Lopca najviše je održavala njegova sestra Ružica. Do prvog odlaska bračnog para Lopac u Hrvatsku prošlo je izvjesno vrijeme:

Kada ste otišli u Kanadu, jeste pisali roditeljima, zvali?

B. L.: *Ja sam bio jako loš s time, to je sestra obavljala za mene... Ostala je iza mene još jedna sestra u Virovitici ali ona je umrla jako mlada... Starija sestra i sad živi u Kanadi i vjerujem da će tamo i ostati ... ona je ostala udovica ... onda joj je još jedan sin umro... Sada je sa starijim sinom, on je oženio Sertičku iz Stajnice (Lika) al' isto je rođena tamo. Ona se tamo brine oko unuka i unučice i još radi, ima 60 godina ...*

M. L.: *U našem krugu većina želi da im se djeca udaju za Hrvata i Hrvaticu, ali bilo je puno ljudi koji nisu bili u zajednici i to je sasvim drugi način života. Drugačije vrijednosti, znaš. (...) ja sam bila u posjeti jer nisam bila upoznala Brankove roditelje. ...1984. kada je naša prva kćer bila godinu i pol onda smo ona i ja došle da upoznamo njegove, posjetimo Viroviticu (...) otišla sam u Karlovac kod svojih, i u Zagreb.*

Kada su djeca bila aktivna u folkloru i sviranju jesu dolazila tu u Hrvatsku?

M. L.: *Da, 1997. su tu došli prvi puta, svi smo došli ...zajedno, k'o obitelj. One su tu išle na turneju. Onda su one opet išle 2000. kad je teta išla s njima, onda 2002. Onda su već bile starije pa su same išle. To je bila velika stvar. To je uzelo puno truda i novaca, svega, ali je bilo jako pozitivno jer su djeca učila*

*hrvatski, učiš pjesme, plesove, upoznaješ drugu djecu, Hrvatsku... To su bile ljetne škole*²⁵ ... dva puta su tako išle.

Jesu išli na ljetnu školu hrvatskog jezika?

M. L: *Ne, nego su još dolazile na te turneje. Onda to je bilo skupo, naše društvo se zvalo "Vatroslav Lisinski" u Mississaugi*²⁶, to je bilo tamburaški orkestar. Onda bi mi mame pekle štrudle, pa bi to bila prodaja: krvavica, mlinaca, rezanaca, pa za Božić i tako, kad bi se ljudi skupili. Od tih novaca plaćalo se barem dio karte djeci, jer to je bio djeci veliki trošak. Pa bi zabave organizirali, tombole, na bilo koji način... Onda bi ta djeca išla posjećivali s tamburicom starački dom, išli bi za Božić pjevali i svirali...

O svome doživljaju Hrvatske prilikom folklornih posjeta Katarina je kazala:

*Dolazili bi tu na ljetovanje, ali nije to bilo samo more i uživanje, nego baš ono kao neki drugi dom u kojem nisam rođena, ali nekako sam se osjećala jako kao da tu pripadam. I okolo tih ljudi koji su nekako kao da ih već dugo, dugo poznajem iako sam ih prvi put upoznala tek tad.*²⁷

2. 4. Povratak u Hrvatsku

Branko Lopac se nakon dvije godine provedene u Kanadi odlučio vratiti u Hrvatsku, i sa svojom željom je upoznao Mariju i prije sklapanja braka. Ona je pristala na ideju povratka, no ipak su ostali u Kanadi 34 godine.

Koji je bio trenutak, zašto ste se baš tada vratili? Mislim, nije ni to lak proces vratiti se?

M. L: (smijeh) *Da.*

B. L.: *To vam je (stanka), koliko vi imate vremena? To se baš ne može u jednom danu ispričat.*

M. L.: *I kako to opisat?*

B. L.: *Pazite, lakše je Hrvatsku volit iz Kanade... lakše je za Hrvatsku umrit, nego živit u njoj!*

Kad ste živjeli u Kanadi jeste zamišljali kako je život u Hrvatskoj? Jeste imali neke predrasude? Kad ste došli, je li vas iznenadila ta realnost, drugačija stvarnost?

M. L: *O, da! Mene je.*

B. L.: *Ja sam znao, bio sam svjestan.*

²⁵ O Ljetnim školama Hrvatskog folklora koje organizira Hrvatska matica iseljenika više vidi: http://www.matis.hr/projekti_opsirnije.php?id=53

²⁶ Hrvatski tamburaški orkestar "Vatroslav Lisinski" djeluje u sklopu župe Srce Isusovo (Mississauga, Ontario).

²⁷ K. PAVLOVIĆ, 2009, 6.

Sl. 6. Rudy Prpic u posjeti obitelji Lopac. Zagrljen sa sestričnom Ankom Lopac, zadnji s desne strane stoji Zvonimir Prpić *Lola* (novinar). Snimljeno 1970-ih u Sv. Đurađu (Virovitici), obiteljski album obitelji Lopac.

M. L.: *Ali drugo je kada tu dođeš u posjetu, a drugo kada dođeš tu živjet.*

B. L.: *Al recimo u Kanadi nije bilo dana da se nisam sjetio Hrvatske. Dok sad ja, ima tu nas grupa iz Kanade i kad nešto pričamo onda se sjetimo... jer mislim ne mogu ja tu sad ništa prigovarati. Čast Kanadi što nam je dala šansu. Jer u Kanadu nije došao niti jedan Hrvat u invalidskim kolicima, tako da se razumijemo... Ja sam gledao statistike, u Kanadi treba 250 000 dolara da bi mladog čovjeka stavio na radno mjesto, a meni su platili šest mjeseci škole i oti plivaj. I hvala joj na ponudi koju sam ja iskoristi, ali ja ne osjećam nikakve obaveze i dužnosti, mada sam ja tamo ostavio mladost, snagu i sve, ali to moraš ostavit gdje god da jesi. Nakon dvije godine znatizelje, ja sam donio odluku da se vratim nazad ... To je bio razlog što sam tako dugo ostao dečko (...) I odluka je za mene bila još dok smo moja žena i ja bili cura i dečko da se ja planiram vratiti. Ali je to potrajalo dugo, došlo dijete, pa sestra mlada ostala udovica s velikim kreditom, bez posla s dvoje male djece. Onda smo mi prodali svoju kuću i došli k njoj živjet... onda došlo drugo dijete, treće dijete, onda smo odselili od moje sestre, okrenuli se i odredili datum. Žena se složila, jer smo jednako razmišljali. Ja mislim osobno da smo zakasnili, ali bolje ikad nego nikad. Jer je lakše doć' s 45 nego s 55 godina...*

M. L: *Lakše bi se snaš'o što se posla tiče da je mlađi, jel.*

M. L. *Tak da smo mi to postepeno... ono, u trenutku je teško to odlučiti, ali ništa, kad vidiš da djeca odrastaju i tako. I onda kad oni žele osnivati svoje obitelji i onda kad si ti u tuđem svijetu pa se udaju i žene za strance. To ti je teško, jel i onda želiš sačuvati ono što jesi*²⁸.

Prema kazivanju vidimo da unatoč velikoj želji za povratkom, realizacija katkada nije jednostavna. Mlađi emigrant Branko nije htio sklapati brak u Kanadi zato što je planirao povratak. U početku kratkoročna planirana privremenost, zbog osjećaja obiteljske obveze prema sestri udovici, a kasnije zbog nemogućnosti organiziranja preseljenja zbog male djece, te stjecanja ekonomske neovisnosti odnosno stvaranja početnog kapitala za početak u Hrvatskoj, privremenost dobiva predznak *trajna privremenost*. I George Gmelch uočava da su često obiteljske veze i razlozi, a ne ekonomski faktori odlučujući kada je u pitanju povratak.²⁹ U ovom odlomku vidljiva je važnost mikrostruktura koje obuhvaćaju neformalne društvene mreže koje su odgovor migranata na stresne učinke migracije i naseljavanja u stranoj zemlji. One se vidljive kroz osobne i rodbinske odnose, obrasce planiranja obitelji i kućanstva, prijateljske odnose i komunikaciju i uzajamnu pomoć u kriznim situacijama, što sve zajedno tvori *socijalni kapital*³⁰. Takav oblik povezanosti i dinamika kulturne akcije i reakcije migranata iznimno su važni jer potiču stvaranje etničkih kolektiva i pogoduje stvaranju transnacionalnih obitelji i jačanju unutar grupnih veza.

Za mjesto življenja obitelj Lopac odabrala je Zagreb, unatoč tome što je Branko u međuvremenu naslijedio dvije obiteljske kuće, jednu na području Virovitice, drugu u Senjskoj Dragi. Najveći razlog odabira Zagreba bila je mogućnost zajedničkog stanovanja njihove nuklearne obitelji. Budući da su djeca različitog uzrasta (od studenata do osnovnoškolaca) odabirom malih sredina, obitelj bi bila razdvojena. Roditelji su smatrali da bi djeci studentskog uzrasta veliki šok bio promijeniti kontinent, državu i odvojiti se od obitelji da bi mogli studirati u Zagrebu. Osim toga, prilikom odlaska u Kanadu Branko je obećao baki Marti iz Virovitice da će se brinuti za njenu najmlađu kćer Nevenku koja nije imala djece, a živjela je u Zagrebu. Osjećaj odgovornosti prema ostavljenim roditeljima, u ovom slučaju obveza prema tetki, česti su razlozi jače povezanosti s rodnim krajem u emigranata³¹. Za pripremu

²⁸ K. PAVLOVIĆ, 2008, 2.

²⁹ Usp. G. GMELCH, 1980, 135-159.

³⁰ Usp. Bourdieu i Wacquant, 1992, 119 prema S. CASTLES – M. MILLER, 2003, 22.

³¹ Usp. A. BIKO, 2000, 62-63.

preseljenja Branko je došao četiri godine ranije želeći organizirati nadogradnju tetine kuće. Prilikom planiranja dolaska već su se suočili s hrvatskom realnošću:

B. L.: *Onda sam ja sazn'o da ja tamo ne mogu gradit, to je bila država nacionalizirala zemljište i tetak je to samo stavio u katastar nije bilo u gruntovnici... a to je još uvijek na sudu, teta ima ugovor da je tetak to platio, ali smo morali uzet agenta koji je to još dokazivo... To sve advokati iskorištavaju do besvjesti, a pogotovo kad su čuli da se tetkin "netjak" vratio iz Amerike. Onda misle da je to ovca za deranje, znate. Tako da sam ja moro o'toga odustat.*

Prije dolaska obitelj je poznavala gospodina Mandića, također povratnika iz Kanade koji je u Zaprešiću gradio obiteljske kuće prema kanadskim standardima po čemu se kuće nazivaju kanadske kuće³², a naselje kanadsko naselje.

B. L.: *... Meni osobno je svejedno gdje smo, samo da smo u Hrvatskoj. To je meni pedalj puta i u Viroviticu i u Senj...*

M. L.: *... dobro nam je ovdje i djeca su zadovoljna i dosta ljudi se naseljava ovdje tako da nisu oni sami koju su tu sad došli. Uvijek neko novi dođe u razred, odavde, odande, i dosta se tu ljudi vraća iz Kanade.*

B. L.: *... Ja imam privatnu firmu ovd'e isto, imam hrvatsku diplomu iz 1969. Mene nisu mogli malteretirat k'o nju (suprugu op.a.) da joj ne priznaju diplomu...*

Vama nisu priznali diplomu medicinske sestre?

M. L.: *Ma, to je strašno. Preveli su oni meni, al' to što se tiče rada nema nikakvih vrijednosti. Recimo ako ti u Kanadu dođeš kao medicinska sestra ne znam otkud, ti moraš položiti taj stručni ispit i možeš radit, a to ovdje opće nemaju u sustavu da se nešto prođe da možeš tu radit... To mi je jako veliko razočarenje. Ja sam uvijek radila, mi jesmo velika obitelj, ali ja želim doprinost koliko treba. Ja želim da to imam tu ako mi kad treba... Nismo doživjeli baš neku dobrodošlicu.*

Glavne razlike koje su kazivači navodili jesu one u državnom uređenju. U Kanadi je lakše naći posao, ljudi su bolje plaćeni za taj posao nego u Hrvatskoj i, prema kazivačima, "država se brine za svoje stanovnike".

M. L.: *Tamo nekako, lakše je, lakše. Lakše je i posao naći i radit i nekako snaći se. Dok je ovdje to puno teže. Puno više napora se traži za obavljanje osnovnih stvari u životu (...) oni ne žele surađivat s ljudima da ti život bude lakši nekako. (...) Još su mi rekli, kaže: Pa gospođo ko bi vas sad uzeo! Misléc,*

³² Zbog kanadskih kuća naselje je dobilo ime Kanadsko naselje. Više vidi na: http://www.mandic-kanadske-kuce.hr/hrv/novosti_02.asp

*ja više nisam tak mlada, dok tamo ne bi to doživio nikada. Tako da puno tih stvari u društvu ovdje još nisu sređeni da bi život bio lakši.*³³

Dakle, prilikom planiranja dolaska iz pravno uređene države, u kojoj prema bračnom paru Lopac država nastoji pojedincu maksimalno izaći u susret, primjerice s planiranjem radnog vremena, kazivači se susreću s velikim brojem pravnih zavrzlama i korupcijom. Dolaskom, Marija je doživjela socijalno silaznu društvenu pokretljivost, od zaposlene žene, koja je stigla odgajati petero male djece, nakon povratka u Hrvatsku prisiljena je biti domaćica.

Zanimalo me ima li život u Hrvatskoj i prednosti:

M. L.: *Teško pitanje. Puno me ljudi to pita. Ali u Kanadi recimo plaće su bolje i takve stvari, te neke materijalne stvari koje imaš. Moguće je doći do toga puno lakše nego tu, ali tu je nekako taj društveni život i ti odnosi su nekako kvalitetniji. Tu su ljudi više društveni i više se druže, a ljudi tamo...ne znam...rade, i k'o da nemaju vremena toliko za druge i za te neke odnose i prijateljstva, nego više orijentirani na rad i posao. Naravno, ima iznimke*³⁴.

Budući da djeca u prvi razred u Kanadi odlaze s navršениh pet godina, prilikom dolaska u Hrvatsku obitelj je odlučila da dvoje najmlađe djece, Marko i Kristina, ponove razred. Marko je ovdje započeo školovanje ponavljajući šesti, a Kristina prvi razred osnovne škole. Na ovaj način željeli su da se djeca laganije prilagode hrvatskom sustavu obrazovanja.

Obitelj je nastojala da djeca nastave u Hrvatskoj s istim slobodnim aktivnostima kao i u Kanadi. Katarina pjeva u župnom zboru mladih. Kristina je nastavila tradiciju plesanja u folkloru, a prema vlastitoj želji Marko je u međuvremenu sviranje zamijenio košarkom.

Prilikom povratka najprije se vratila Marija Lopac s djecom u rujnu kada je djeci počinjala škola. Suprug je došao početkom studenoga. Prilikom selidbe prenijeli su većinu pokućstva, te sve osobne predmete:

M. L.: *Sve, na brod. Uzeli smo kontejner i trebalo je oko mjesec dana da dođe. Namještaj, komode, stol, stolice, tepih (...) Krevete naše još vjenčane smo donijeli. To sve za nas ima neku vrijednost, dječje igračke, knjige, slikovnice, hrvatske, engleske, sve smo prenijeli...*

Selidbu namještaja, odnosno preseljenje cjelokupnog pokućstva i svih predmeta koje obitelj posjeduje, na svojevrsni način možemo promatrati kao želju za stanovanjem u što sličnijem domu, okruženima stvarima od emocionalne važnosti. Na taj način članovi obitelji mijenjaju vanjsko okruženje, dok obitelj i dom zadržavaju kontinuitet. Upravo *materijalnosti*

³³ K. PAVLOVIĆ, 2008, 7.

³⁴ K. PAVLOVIĆ, 2008, 7.

predmeta u transnacionalnim migracijskim kontekstima propituje Maja Povrzanović Frykman u članku: *Materijalne prakse bivanja i pripadanju u transnacionalnim društvenim prostorima* (2010). Za etnografa koji je više zainteresiran za materijalno nego za simbolično i reprezentacijsko, predmeti svakodnevne uporabe posebice su zanimljivi. Konkretno, kada je neki predmet dio svakodnevne uporabe i svakodnevica je bez njege postala nezamisliva, ne doživljavamo ga kao obilježje, nego kao sastavni dio subjektivnosti³⁵. U obiteljskoj kući obitelji Lopac u Kanadi, i sada u Zaprešiću, nalaze se razni predmeti koje etnolog može promatrati kao markere raznih razina identiteta. Jedini predmet koji simbolizira hrvatski nacionalni identitet jest pozadina zidnog sata s hrvatskom šahovnicom. U kući se nalaze kršćanski motivi koji simboliziraju jak religijski identitet, odnosno važnost vjere u životu ukućana (poput slike Djevice Marije, slike Isusa Krista, slike crkve sv. Marka u Zagrebu). Malo licitarsko srce visi na ručki regala, a u regalu se nalazi oslikana staklena boca s motivom kamenitih vrata iz Zagreba. Pojedini predmeti i ukrasi markeri su regionalnog identiteta svakoga od supružnika: dva oslikana tanjura, jedan s motivom starog grada Dubovca u Karlovcu i jedan s motivom tvrđave Nehaj u Senju. Najbrojnije fotografije jesu snimke djece bračnog para, i to one na kojima su djeca odjevena u hrvatske narodne nošnje. Jedna slika, naslikana u Kanadi, naivnog slikara prikazuje drvenu kuću ispred koje su Hrvati u narodnim nošnjama iz različitih hrvatskih regija s tamburaškim instrumentima. Kazivačica Marija Lopac objasnila je da slika prikazuje hrvatski narod u Kanadi³⁶. No, osim ovih nekoliko predmeta koje možemo promatrati kao markere pojedinih razina identiteta, svi ostali predmeti koji se svakodnevno koriste u kućanstvu, primjerice posuđe, posteljina i sl. imaju funkciju 'rezervoara' sjećanja.³⁷

Obitelj je sa sobom iz Kanade donijela i nekoliko stvari koje je Branko Lopac odnio u Kanadu iz Virovitice:

B. L.: *Kravatu plavu to sam tu kupio. Pletenu bocu za rakiju, to mi je tata pokojni spremio četiri litre rakije... jednu sam donio nazad, i jednu torbu ... te tri stvari sam uspio sačuvati 34 godine.* (sl.1).

Je li se ta rakija pila u posebnim prigodama?

B. L.: *To se u emigraciji smatralo lijekom (smijeh)!*

M. L.: *A bila je neka rakija što je tata donio što je čekalo da se Marko rodi. Onda se je to pilo kada se Marko krstio.*

³⁵ Warnier, 2001:21 prema M. POVRZANOVIĆ FRYKMAN, 2010.

³⁶ Usp. K. PAVLOVIĆ, 2008, 10.

³⁷ Usp. Marcoux, 2001, 73 prema M. POVRZANOVIĆ FRYKMAN, 2010.

B. L.: *Ovd'e će vam svako pomoć da odustanete...*

M. L.: *Ovd'e se ljudi ponašaju kao da im neko nešto duguje. Tamo nema da ćeš ti imat poso za c'jeli život. Ništa ti tamo nije zagarantirano, i stalno se moraš truditi. Nema garancija, ak ne radiš ti si van kroz vrata.*

B. L.: *Ja bi Hrvatsku cijelu na rate posl'o malo na šest mjeseci u emigraciju da nauče raditi. I da se nauče kakve garancije? Ujutro u sedam sati ovd'e se već piva pije. Dva malera jedan nosi kantu, drugi četku. Ma kakva dva malera, molim te ljepo? Recimo ja naručim materijal za sebe ... po dva mjeseca unaprijed ... I sad javim pošalji mi to i to. A on pošalje samo jedno, recimo cijevi bez račvi. Ja zovem, a kaže on: Pa šta 'očeš posl'o sam ti cijevi! A ja ne mogu c'jev spojiti bez račvi. A on mi kaže: Pa kud ti se žuri? Šta 'očeš nije pos'o zec! Kaže. Recimo ja sam u Kanadi ujutro do 11 mogo naručiti i do 14 sati isti dan sve mi dovezu. A ako bi htjeo za drugi dan ujutro, do 7 na večer nazoveš i ujutro prije 8 te čeka. I sam šofer mora natovariti i istovariti, a ne ovde, on zaspe u kabini dok ovi drugi istovare...*

M. L.: *Onda se čude što ništa ne valja.*

B. L.: *A to je proces naučiti narod da radi. Jer onom režimu je odgovaralo razmaziti narod. Dat im ta neka prava i napraviti sirotinju od svih. Istjerali ih sa sela, dat im te neke penzije i sad su zaboravili kopati i više se nikom ništa ne isplati raditi. To je socijalni inženjering, to je proces koji će jako puno potrajati. U mom životu deset godina nije treptaj oka ... Da je to teško gledati i da je s tim teško živjeti to je. Pioniri moraju svagdje postojati... vi mladi morate sad naći način kako to promijeniti, da je teško je, ali će se valjda naći način (...)*

Branko Lopac, danas na području Senjske Drage, u Sv. Križu i Lopcima, kao i na Krivom Putu ima velik broj daljnje rodbine. Kuću je naslijedio prema lokalnom običajnom pravu nasljeđivanja, na kojem je inzistirala tatina mama:

B. L.: *A sve sestre dale po pritisku babe Ruže, ona je imala ... 6 čeri i 2 sina. Sve sestre su morale svoj dio dati mom čaći (...) Ovaj drugi brat je naslijedio samo svoj deseti dio. Moj tata je to sve meni dao, jer je baba rekla da tu ne može biti ... nitko nego Lopac! Mislim, ni'ko od zetova... i onda je ona tražila da ja dođem kod nje živjeti dolje poslije vojske. Ja sam dolje dolazio svako ljeto. Onda sam rek'o kad završim zanat. Onda rek'o si to kad si bio mlad. Kad sam završio, mislim kud ću sad? Do ženidbe mi još nije bilo ... već je meni baba našla vodoinstalaterski pos'o u Senju. Kad sam ja otiš'o za Kanadu onda je baba rekla mom ocu: Sad će moj sin znati kako je to biti bez sina. Jer je moj čaća uvijek rek'o da će se on dolje vratiti, vratiti, ali nije. Tata je bio najstariji (...)*

Je li baka ikada htjela doći kod tate živjeti u Viroviticu?

B. L.: *A sad imam bocu rakije što je tata donio 1990. kad je bio kod nas u Kanadi i ta će se pit kad se sin bude ženio (smijeh).*

Kći Katarina u Kanadi je završila srednju školu i prije upisa na fakultet odlučila je jednu godinu pohađati priprema studij hrvatske kulture *Croaticum* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.³⁸ Za to vrijeme svi su joj govorili da će prilikom upisa na Fakultet imati posebne uvjete i natjecati se na mjesto studenata iz hrvatske dijaspore. Kad je došlo vrijeme konkretnih upisa, saznala je da to nisu provjerene informacije, odnosno da to za nju ne vrijedi što je bio ogroman šok i prvo nepovjerenje u institucije.³⁹ Budući da je dobro napisala prijamni ispit, upisala se kao svaki bruceš u Republici Hrvatskoj. Kao dijete nije imala želju otići iz Kanade, no kasnije je promijenila mišljenje i sada, bez obzira na poteškoće na koje nailazi, želi ostati u Hrvatskoj.

K. L.: *Dok sam bila mlađa, razmišljala sam o tome jer je tata to spomenuo kad smo bili mlađi još i sjećam se da nisam htjela, recimo kad sam bila treći, četvrti razred u osnovnoj školi. Naravno da sam bila jako povezana s Kanadom i s prijateljicama i nisam ni mogla zamisliti kako bi to bilo da sve ostavim. Ali u srednjoj školi, to je bilo nakon par puta da sam tu dolazila, znači preko ljeta, već sam nekako imala taj snažan osjećaj da sam stvarno htjela doći i da sam to morala napraviti, nekako sam to baš željela (...) Pa, na početku sam to (preseliti se u Hrvatsku, op.a.) htjela pa je zbog toga sve to bilo veliko uzbuđenje, nešto novo ... Ali isto, naravno, svaki dan ima te neke male stvari na koje se moraš priviknuti. Naravno, fale ti prijatelji i to nešto poznato... društvo i okolina. To je najteža stvar. I recimo, neke stvari u sustavu, recimo dođem tu i neke stvari u zdravstvenom sustavu što mi je skroz nepoznato i ne kužim kako to funkcionira kad je to tako drugačije napravljeno i organizirano u Kanadi. Ali ... još uvijek imam taj osjećaj da želim tu ostati i još uvijek mi se tu više sviđa.⁴⁰*

Roditelji su napominjali da je Katarinu u početku smetalo mnogo toga, a i oni se danas, nakon tri godine provedene u Hrvatskoj još uvijek readaptiraju na hrvatski mentalitet:

B. L.: *Dođe na Fakultet i profesora nema. To je nepojmljivo u Kanadi!*

M. L.: *Neodgovornost, i onda te šalabahtere na Fakultetu. Profesori vide da oni to imaju i niko ništa. U Kanadi da netko to vidi, ti si odmah van programa, a ovdje. Ona to nije mogla vjerovat. Strašno ju je to ljutilo... te neke stvari i način kako se s djecom radi. Razlika je velika u načinu komuniciranja...*

³⁸ Više vidi na: <http://croaticum.ffzg.hr/>.

³⁹ Razlog je bio što je već promijenila prebivalište i sada je živjela u Republici Hrvatskoj.

⁴⁰ K. PAVLOVIĆ, 2008, 4.

B. L.: *Ne, nema šanse, ona je sa kćerima ostala dolje...*

Vi često idete dolje?

B. L.: *Da sad otkad sam se vratio. Sad sam uzeo i neku zemlju na Veljunu od mog polustrica Pente. Moj tata je otiš'o kod njegove sestre u Viroviticu, ja zovem tatine bratiće polustric ... Onda je on tati rek'o: Ako će se tvoj sin ikada vratiti je neću nikom prodat nego njemu! Onda sam ja to kupio 1997. ...*

Dakle, ne samo da je u ovom primjeru najstariji sin nasljeđivao obiteljsku kuću, već i iseljenici nisu htjeli zemlju prodavati bilo kome, već su željeli da na njihovoj zemlji bude njihov bliži rođak. Branku Lopcu je prvi posjet Senju nakon 25 godina bio vrlo emotivan:

B. L.: *Kad sam ja nakon 25 godina prvi put dolazio u Senj... A znaš onu prvu serpentinu prema Senju? Meni se ono sve vratilo, ja počeo plakati, a Marija prvi put tu ide.*

M. L.: *Meni je to bilo čudno, kod nas je sve uvijek bilo ravno, ceste šire, ja sam se bojala.*

B. L.: *Kaže ona: Aj ti Lopac nas odvezi negdje na ravno, pa ti odi gore plaći kol'ko 'očeš. I došli mi Gornji Lopci, Donji Lopci, Perdasi su isto Lopci, Tukanići, al onda mi idemo na Krasno gore isto Lopci, pa kaže Marko: Koji su sad ovo Lopci? Djeca su našla u Americi ima 75 familija Lopaca, na internetu.*

Otkad su se vratili u Hrvatsku, dio ljeta provode u Senjskoj Dragi. Dok je supruga s djecom na plaži, Branko Lopac obilazi daljnju rodbinu po Veljunu, Rusovoj Dragi, te lokalitete na kojima zna da ima obiteljsku zemlju, ali nije siguran koja parcela je njegova:

B. L.: *... rekoh sad idem da obiđem, i gore na Stolac. Gore imam zemlju, al' ne znam gdje mi je. Ni sad ne znam gdje je, al' sam iš'o vidjet gdje je Stolac (Senjsko bilo). Pa sam iš'o preko Krivog Puta u Rusovu Dragu i po priči kroz Paveliće i pravo dođem u dvorište gdje mi je djed rođen. Tu nađem unuku od maminog najmlađeg strica, od Zvone Prpića 'čer, i još jednu Prpićku ... i kažem: Ja sam od Milice Prpića unuk ... a ova mlada ženska nikada nije čula za mog djeda, a ova starija ženska je. Čula je za babu Ivišinu, za Ivišine ... a sreo sam Zvonu Prpića i brata Josu na sprovodu u Virovatici kod Tome Krmpotića Vuće, to su bratić... Ja kad bi k'o dečko dolazio po ljeti u Senj onda pitaj: Tko je to? A to ti je od mamine strane. A tko je to? To ti je s tatine strane. Svi su mi neka rodbina (smijeh).*

Unazad dvadesetak godina, zbog bolje prometne komunikacije, rodbina češće dolazi na sahrane, vjenčanja i druga obiteljska okupljanja vezana uz životne običaje. Budući da su obitelji bile mnogočlane, danas svi imaju brojne potomke, a analiziranjem prezimena unazad, vrlo često se dolazi do zajedničkih

predaka ili rođaka koji su nastali sklapanjem brakova unutar ovih malih zajednica.

B. L.: ... *došli na pumpu u Senj ja pitam: Gdje je Nino Vukelić? On je šef tamo. A kaže ovaj mali što toči: A tko ga treba? Nema ga. Ja kažem. A on kaže moja majka je djevojački Lopac. A ja kažem: Ak' mi, sinko, nastavimo pričat, mi ćemo bit familija. Aj ti meni daj benzin, ja moram ić'. Tako je u Senju. Onda ako ja dođem u Senj, pa da mene netko ne vidi, a to je Bože sačuvaj.*

Osim u Senjskoj Dragi, dio rodbine obitelj Lopac danas živi i u okolici Virovitice: Sv. Đurđu, Podgorju, Rezovačkim Krčevinama:

B. L.: ... *na tom imanju koje je dida Prpić kupio. Sestra pokojna je sebi tamo napravila kuću i tu je njezina 'čer udata s dvoje djece ... Stara kuća u koju je did doselio još stoj, i to je nabijana kuća koju smo mi kasnije nadogradili 1970. tata ... i tu na Kajzerici s tetkom i njoj smo malo morali urediti ... baba Marta meni još 1973. odredila da ću se ja o njoj brinuti...*

Zanimalo me je da li je preseljenje u Zaprešić za njih trajna migracija.

M. L.: *Pa ne bi, za sad ne bi (vratili se u Kanadu, op.a.). Jedino da sad dođu tako neka teška vremena da se ne može živjet ili nešto tako pa ... jel.*

3. Umjesto zaključka

Slijedom svega navedenoga saznali smo da ovo nije bila klasična povratnička migracija u rodno mjesto, već povratak u Hrvatsku, odnosno etničku domovinu. S obzirom na daleku udaljenost između Kanade i Hrvatske, sve u Hrvatskoj članovima obitelji čini se jako blizu, te su im promjene boravka tijekom godine gotovo zanemarive. Dakle, najveći dio godine obitelj stanuje u Zaprešiću. Tijekom ljetnih mjeseci i ponekad tijekom godine povremeno borave u Lopcima (Senjskoj Dragi) i Virovitici, te obilaze tetu u Zagrebu. Danas u Kanadi žive Brankova sestra sa sinom, snahom i unucima te Marijin otac i dva brata s obiteljima. Jedan brat sa suprugom, podrijetlom Kanađankom, dolazi povremeno u Hrvatsku, a drugi brat svake godine. Prilikom dolaska u Hrvatsku najstarija kći Josipa nije se vratila. Ona je u Kanadi ostala završiti fakultet, a nakon diplome udala se za Kanađanina hrvatskog podrijetla i ondje stanuju. Trenutno je i mlađa kći u Kanadi zbog potrebe školovanja. Nakon povratka u Hrvatsku obitelj Lopac ili naizmjenično pojedini članovi obitelji barem jednom godišnje odlaze u Kanadu. Čitava obitelj bila je 2008. godine u Kanadi budući da im se ondje udavala kći Josipa. Branko je bio dva tjedna, a Marija i djeca duže. Marija i Kristina također su bile dva mjeseca u Kanadi 2009. godine kada se rodio unuk.

U ove obitelji vidljivo je da napredak u društvu nije povezan s odricanjem od tradicionalnih vrijednosti te da je obitelj ostala središnjom sastavnicom svakodnevnog života. Vidljive su promjene u načinu života koje su nastajale postupno *reinterpretacijom kulturnih vrijednosti* od pojedinca⁴¹, počevši od početka 20. stoljeća do danas, i to kao posljedica transkontinentalnih migracija, zatim unutarnjih, pa opet transkontinentalnih i povratničke migracije. Živeći u različitim okruženjima, ali uvijek u multikulturalnoj sredini, članovi obitelji vrlo realno prihvaćaju pozitivne promjene u sredinama koje ih okružuju, ali paralelno zadržavaju tradicijske obiteljske vrijednosti. Unatoč tome što opet žive u novoj sredini, sredini u kojoj nikada prije nisu živjeli, u ove obitelji vidljiv je svjestan realan odabir mjesta trajnog boravka. Njihov cilj bio je vratiti se u etničku zajednicu, ne bitno lokalnu, odnosno u ovom slučaju jednu od dvije lokalne zajednice, i to samo ako promatramo kazivača Branka Lopca kao pokretača povratničke migracije. Zbog adekvatne prometne povezanosti, kazivači vrlo brzo mogu posjetiti rodbinu u Virovitici i Senju, a stalno žive okruženi poznanicima iz Kanade i drugim doseljenicima, koji su im slični po načinu života samom činjenicom da su i oni odnekle doselili, ili se vratili iz Kanade. Osjećaj kontinuiteta doma svakako pridonose svi materijalni predmeti koje je obitelj preselila iz kanadskog doma.

Kao i većina povratnika moj je kazivač ovdje pokrenuo vlastitu firmu, no u ovom slučaju bavi se istom djelatnošću kao i u Kanadi. Teoretičari povratničkih migracija najčešće navode tri razloga za povratak: 1. ekonomski i profesionalni razlozi, 2. domoljubni i socijalni, te 3. obiteljski i osobni.⁴² U obitelji Lopac isprepletene su sva ova tri razloga, s time da su obiteljski razlozi, a time i socijalni kapital i migrantske mreže odigrali važnu ulogu da se planirana privremena migracija u Kanadi pretvori u *trajnu privremenost*, te da se odredi trenutak povratka.

U ovom življenom migrantskom iskustvu, promatrano kroz prizmu teorija društvenih mreža, također možemo uočiti da obiteljski život (posebice sklapanje braka s pripadnicima iste etičke zajednice), odabir provođenja slobodnog vremena, način odgoja djece (primjerice odabir vanškolskih aktivnosti), te zavidna važnost religioznosti uvelike pridonose očuvanju nacionalnog identiteta iseljenika. Da je ipak došlo do svojevrsne hibridizacije identiteta i kulturnih vrijednosti vidljivo je nakon povratka u Hrvatsku prilikom odabira života u kanadskom naselju, dakle među povratnicima iz Kanade. Neovisno iz kojih dijelova Hrvatske ti povratnici bili imaju zajedničku prošlost,

⁴¹ Usp. C. KARNER, 2006, 100-126.

⁴² N. TOREN prema G. GMELCH, 1980, 142.

iskustvo boravka u Kanadi, određen način života, svojevrsnu uređenost i kontinuitet za razliku od, nadam se, samo trenutno kaotičnoga i neuređenog hrvatskog društva.

Literatura

- Agozino BIKO, *Theoretical and Methodological Issues in Migration Research: Interdisciplinary, Intergenerational and International Perspectives*, Ashgate, 2000, 3-20, 61-90.
- Caroline BRETTEL – James Frank HOLLIFIELD, *Migration Theory: Talking Across the Disciplines*. Routledge, New York - London, 2000, 1-27, 97-136.
- Stephen CASTLES – Mark J. MILLER, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, New York, 2003, 21-49.
- Jasna ČAPO ŽMEGAČ, Dva lokaliteta, dvije države, dva doma. Transmigracija hrvatskih ekonomskih migranata u Münchenu, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 40/2, Zagreb, 2003, 117-131.
- George GMELCH, Return migration. *Annual Reviews of Anthropology*, 9, 1980, 135-159.
- Luis Eduardo GUARZINO - Michael Peer SMITH, The Locations of Transnationalism, u: *Transnationalism from Below* (ur. Michael Peer Smith - Luis Eduardo Guarzino). Transaction Publisher, New Brunswick - London, 1998, 3-34.
- Ulf HANNERZ, Several sites in one, u: *Globalisation. Studies in Anthropology* (ur. Th. Hylland Eriksen). Virginia: Pluto Press, London, 2003, 13-18.
- Emil HERŠAK, *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*, Školska knjiga, Zagreb, 1998.
- Jasmina JURKOVIĆ, Tradicijska prehrana kao prilog poznavanja primorsko-bunjevačkog identiteta, *Senjski zbornik*, 31, Senj, 2004, 189-212.
- Jasmina JURKOVIĆ, Tradicijska prehrana i prehrambena kultura, *Živjeti na Krivom Putu*, sv. II, Zagreb - Senj, 2009, 113-162.
- Christian KARNER, *Ethnicity and Everyday Life. The New Sociology*, Flinders University, Australia, 2006.
- Philippe LEGRAIN, Learning to Live Together, u: *Immigrants: Your Country Needs Them*. Little, Brown, London, 2007, 258-288.
- Sanja LONČAR, Izbor bračnog druga, *Živjeti na Krivom Putu*, sv. III. Zagreb - Senj, 2009, 29-75.
- Enver LJUBOVIĆ, Prezimena, osobna imena, obiteljski i osobni nadimci Krivopučana, *Živjeti na Krivom Putu*, sv. II, Zagreb - Senj, 2009, 45-49.
- E. George MARCUS, Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography, *Annual Review of Anthropology*, 24, 1995, 95-117.
- S. Douglas MASSEY – Joaquin ARANGO – Graeme HUGO – Ali KOUAOUCI – Adela PELLEGRINO – J. Edward TAYLOR, Causes of Migration, u: *The*

- Ethnicity Reader Nationalism, Multiculturalism and Migration* (ur. Guibernau, Montserrat - John Rex). Polity Press, 2003, 257-268.
- Klara PAVLOVIĆ, *Migrantska priča povratničke obitelji iz Kanade*, seminarski rad, Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet, Zagreb, 2008.
- Maja POVRZANOVIĆ FRYKMAN, Materijalne prakse bivanja i pripadanju u transnacionalnim društvenim prostorima, *Studia ethnologica Croatica*, 22, Zagreb, 2010, 39- 60.
- Marijeta RAJKOVIĆ, Istraživanje migracija primorskih Bunjevaca na virovitičkom području, *Baština*, 2, Virovitica, 2008, 59- 64.
- Marijeta RAJKOVIĆ, Pregled suvremenih migracija Krivopučana, *Živjeti na Krivom Putu*, sv. II., Zagreb - Senj, 2009, 79 - 95.
- Marijeta RAJKOVIĆ, Selidbe i suživot na ljetnim stanovima, *Živjeti na Krivom Putu*, sv. II., Zagreb - Senj, 2009, 159-184.
- Marijeta RAJKOVIĆ IVETA, *Primorski Bunjevci: migracije (1918. - 1939. godine), translokalizam, akulturacija, identitet*, disertacija. Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2010.
- Marijeta RAJKOVIĆ – Jasmina JURKOVIĆ Primorski Bunjevci Krivopučani na području Virovitice (studija slučaja unutarnje migracije), *Studia ethnologica Croatica*, 18, Zagreb, 2006, 231- 279.
- Marijeta RAJKOVIĆ – Jasmina JURKOVIĆ Primorski Bunjevci Krivopučani na području Virovitice, *Živjeti na Krivom Putu*, sv. II., Zagreb – Senj, 2009, 95-122.

MIGRATORY STORY OF THE LOPAC FAMILY:
SENJ, VIROVITICA, CANADA, CROATIA

Summary

This paper presents the heterogeneity of migratory movements as a characteristic of the inhabitants of Senj's hinterland. Talking with Lopac family members carried out through multi-sited fieldwork. The starting point and view of migration and mobility refers to the hinterland area of Senj whilst the consequences of migration focus not only on the geographic region, but wider, one that surpasses the geographical area in becoming a social space. The author analyzes the migratory story of the Lopac family who went through transcontinental emigrations (Senj (Krivi Put) - Canada), internal migrations from Senj (Krivi Put – Lopci) in Virovitica – (Sv. Đurađ and Podgorje), transcontinental emigrations (Virovitica – Toronto (Canada)) and about return migrations to Croatia (in Zaprešić, to the so-called Canadian settlement). Through all of this migratory mobility is observed the importance of *social capital* and the question about the *theory of migrant networks*. With all kinds of migration the connections between the emigrants and their families is observed, inhabitants who didn't emigrate, in lone places, and the interpersonal connections of extended family members who immigrated to various areas. Also researched are cross-material practice of belonging and being, in relation to the importance of material objects for a sense of home.

Keywords: family migrations, Senj, Virovitica, Canada